

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

факультет політичних наук

(повне найменування інституту, назва факультету)

кафедра соціології та політології

(повна назва кафедри)

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри соціології та політології

“ ” 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

бакалавр

(ступінь вищої освіти, спеціальність)

зі

спеціальності:

052 Політологія

(шифр та найменування спеціальності)

на тему:

«Внутрішньо переміщені особи в Україні: проблеми,
потреби та перспективи»

(шифр та найменування спеціальності)

Виконав: студент IV курсу, групи 431

Свінціцький Дмитро Володимирович

(П.І.Б.)

Керівник: Кандидат політичних наук,
доцент

Громадська Наталя Анатоліївна

(вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Рецизент: к. іст. н., доцент

Фесенко Артур Михайлович

(вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Миколаїв - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ	ЗАСАДИ 5
ДОСЛІДЖЕННЯ		
1.1.	Поняття та сутність внутрішньо переміщених осіб	5
1.2.	Міжнародні та національні правові засади захисту прав внутрішньо переміщених осіб	9
РОЗДІЛ 2.	СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО	15
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ		
2.1.	Причини та масштаби внутрішнього переселення в Україні	15
2.2.	Проблеми та потреби внутрішньо переміщених осіб	18
2.3.	Державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб	28
РОЗДІЛ 3.	ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО	39
ОСІБ		
3.1.	Вплив внутрішнього переселення на політичну ситуацію в Україні	39
3.2.	Використання проблеми внутрішньо переміщених осіб у політичних цілях	41
3.3.	Політичні шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб	44
РОЗДІЛ 4.	ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬО	51
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ		
4.1.	Вдосконалення державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб	51
4.2.	Підвищення ефективності діяльності громадських організацій з допомоги внутрішньо переміщеним особам	53
ВИСНОВКИ		57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		61

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вимушене переміщення завжди породжує низку питань, які потребують термінового вирішення. Найважливішими проблемами є проблеми розміщення, працевлаштування, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, доступу до освіти, культурної та соціальної реінтеграції ВПО, зростання навантаження на локальні ринки праці. Для вирішення цих проблем уряд України вживає окремих заходів, також їхні зусилля доповнюють міжнародні організації, волонтери, благодійні організації та окремі громадяни.

Стан наукової розробки дослідження. Тема ВПО та інші дотичні до цієї тематики питання часто були предметом здійснення різноманітних досліджень. Серед зарубіжних авторів, які присвятили свої наукові праці питанню проблем ВПО і їх вирішення є такі вчені А. Беттс [48], М. Бредлі [49], А. Егер, А. Странг [44].

Серед українських вчених, що досліджували ВПО можна виділити таких науковців як: О. Балусьва, Н. Никифоренко [2], С. Бубняк [5], А. Гоць [6], С. Дерев'янка [7]. ВПО в контексті сучасних міграційних процесів, що відбуваються в нашій країні аналізувалися в працях таких науковців як: О. Балусьва, Н. Никифоренко [2], С. Бубняк [5]. У зазначених роботах проблематика внутрішньо переміщених осіб розглядається крізь призму особливостей української держави. Автори аналізують нормативно-правові акти, спрямовані на захист від дискримінації в Україні. Політичну соціалізацію досліджували А. Гоць [6], С. Дерев'янка [7].

Об'єктом роботи є внутрішньо переміщені особи в Україні.

Предметом дослідження є проблеми, потреби та перспективи ВПО в нашій країні.

Мета роботи це аналіз сукупності проблем, потреб та перспектив ВПО в Україні.

Задля досягнення поставленої мети слід виконати наступні **завдання:**

- Проаналізувати поняття та сутність внутрішньо переміщених осіб;
- Дослідити міжнародні та національні правові засади захисту прав внутрішньо переміщених осіб;
- Проаналізувати причини та масштаби внутрішнього переселення в Україні;
- Визначити проблеми та потреби внутрішньо переміщених осіб;
- Проаналізувати державну політику щодо внутрішньо переміщених осіб;
- Проаналізувати вплив внутрішнього переселення на політичну ситуацію в Україні;
- Дослідити використання проблеми внутрішньо переміщених осіб у політичних цілях;
- Визначити політичні шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб;
- Навести шляхи вдосконалення державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб;
- Проаналізувати підвищення ефективності діяльності громадських організацій з допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Методи дослідження. Досягнення зазначеної мети стало можливим завдяки використанню сукупності методів й прийомів наукового пізнання, застосування яких зумовлюється системним підходом, що надає можливість досліджувати проблеми в різних проявах. Системний й структурно-функціональний метод використано для розкриття характерних рис поняття «вимушено переміщені особи». На основі методу аналізу й синтезу

сформульовані особливості трансформації державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Наукова новизна дослідження. В даній роботі систематизовано інформацію щодо проблем та потреб ВПО в Україні. Також у роботі наведено шляхи вирішення визначених проблем і потреб ВПО.

Теоретичне та практичне значення одержання отриманих результатів. Результати отримані в ході виконання роботи можуть бути використані для подальших досліджень та для вирішення проблем і задоволення потреб ВПО в Україні.

Структура роботи: вступ, 4 розділи, висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 70 сторінок. Список використаної літератури налічує 60 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття та сутність внутрішньо переміщених осіб

"Внутрішньо переміщена особа" - це людина, яка була переміщена, виселена або переселена з місця проживання за дорученням влади через військові дії, стихійні лиха або інші подібні обставини. Такі особи можуть також самі прийняти рішення про переміщення через небезпеку. На відміну від біженців, які мають статус визнаний міжнародним правом, внутрішньо переміщені особи не мають такого ж захисту [4]. Ці люди потребують законодавчого визначення свого статусу, щоб забезпечити регулювання процедур отримання допомоги та соціальних гарантій. Оскільки вони не мають чіткого правового становища, це може відобразитись на їх взаєминах з суспільством і державою. Тому необхідно визначити їх права та обов'язки для забезпечення існування суспільства.

Окремо зазначу, що поняття " внутрішньо переміщені особи" визначається зарубіжними країнами на основі різних критеріїв, які можуть включати економічні, соціальні, політичні та інші обставини. Наприклад, Європейський Союз визнає як внутрішньо переміщених осіб тих, хто був змушений залишити своє місце проживання через наявність серйозних загроз для їх життя, безпеки чи свободи, які пов'язані зі збройними конфліктами, насильством, природними катастрофами, епідеміями або іншими ризиковими ситуаціями. У США поняття " внутрішньо переміщені особи" визначається згідно зі стандартами Організації Об'єднаних Націй (ООН), які включають також тих, хто був змушений переїхати через економічні обставини, зокрема з причини бідності, безробіття, нестабільності на ринку праці та інших причин.

Хочу відмітити, що США та Канада “внутрішньо переміщені особи” визначають як особи, які перебувають за межами своєї країни по причині переслідування, насильства, війни, конфлікту або природних катастроф. У США також вважаються внутрішньо переміщеними особи, які мають серйозні проблеми зі здоров'ям або підтриманням життя, що пов'язані з недостатнім доступом до їжі, води, ліків та інших необхідних ресурсів.

У Великобританії визначення внутрішньо переміщених осіб більш конкретне та вузьке. Згідно із законодавством, термін "внутрішньо переміщені особи" використовується для опису осіб, які перебувають на території країни, але не мають громадянства та не можуть повернутися до своєї країни по різних причинах, включаючи війну, переслідування та інші форми насильства. До внутрішньо переміщених осіб також можуть відноситися особи, які мають громадянство країни, але не можуть повернутися на свою територію через загрозу насильства.

Для визначення внутрішньо переміщених осіб у Великобританії використовуються різні критерії, включаючи політичні переслідування, війну, громадянські конфлікти, насильство та інші форми нестабільності [8]. Особи, які заявляють про свій статус внутрішньо переміщених, повинні подати документальні докази своєї ситуації та довести, що вони не можуть повернутися до своєї країни без ризикування свого життя або своєї свободи. Контроль за потоком внутрішньо переміщених осіб у Великобританії здійснюється Державним агентством з питань біженців та імміграції (UK Visas and Immigration), яке відповідає за обробку заяв на притулок та визначення статусу біженця або внутрішньо переміщеної особи. Заявники повинні подати свої документи та пройти спеціальну процедуру перевірки, щоб довести свій статус внутрішньо переміщених. Якщо заявник отримує статус біженця або внутрішньо переміщеної особи, він отримує право на забезпечення підтримкою від влади. У Великобританії ці пільги та підтримка надаються через систему

державних соціальних послуг, яка включає: житло (мешкання); фінансову допомогу (за необхідності); медичну допомогу; освіту; інтеграційну підтримку, таку як курси англійської мови та професійна підготовка. Крім того, заявники на статус біженця та внутрішньо переміщені особи можуть отримати підтримку від некомерційних організацій та громадських груп. Наприклад, такі організації можуть надавати їжу, одяг, медичну допомогу та поради щодо здобуття роботи.

Заявники на статус біженця та внутрішньо переміщені особи повинні пройти кілька етапів перевірки, включаючи інтерв'ю та збір документів, щоб довести свій статус. Контроль також здійснюється щодо законності перебування в країні та дотримання правил щодо працевлаштування та житла.

Отже, поняття "внутрішньо переміщені особи" включає людей, які були примусово змушені залишити своє місце проживання через конфлікти, насильство, переслідування, природні катастрофи або інші надзвичайні події. Основні ознаки цього поняття - це відсутність добровільного переселення, небезпека для життя або безпеки та відсутність можливості повернутися додому. Визначення поняття "внутрішньо переміщені особи" відрізняється в різних країнах, але загалом воно включає тих, хто не має статусу біженця, але все ще потребує захисту, підтримки та допомоги [8, 11]. Критерії визначення внутрішньо переміщених осіб можуть включати такі ознаки, як небезпека для життя, втрата майна, здоров'я або рідних, а також вимушена евакуація. Для визначення статусу внутрішньо переміщених осіб зазвичай відповідальні державні органи, такі як Міністерство внутрішніх справ, органи міграційної служби чи спеціальні комітети, які визначають, чи відповідають заявники критеріям для віднесення до внутрішньо переміщених осіб.

Виокремлюють 17 головних наукових підходів до вивчення проблем внутрішньо переміщених осіб, що містять 45 наукових напрямів, теорій, концепцій. Примітно, що основна їх частина – 15 припадає на

економічний підхід, 5 – на соціологічний, 4 – на власне міграційний, 3 – на демографічний, по 2 – на історичний, топологічний, політичний [3].

Вперше соціологічний підхід до вивчення проблем внутрішньо переміщених осіб розробив, автор книги «Міграційні дослідження», з використанням якісних методів дослідження, заснованих на реальній динаміці мотивів певних людей, які визначають поведінку мігрантів.

На відміну від соціологічних, позитивістські підходи розглядають міграційну поведінку як результат індивідуального вибору, який залежить від багатьох географічних, економічних та екологічних факторів. Позитивним аспектом теорії є те, що вона відводить важливу роль прагненню індивіда зробити правильний раціональний вибір на користь міграції.

Представники американської соціологічної думки ХХ століття зробили значний внесок у розробку вчених Чиказької школи, які досліджували внутрішню міграцію в контексті міжетнічних відносин, у рамках яких проводився соціологічний аналіз міграції, зокрема таких феноменів, як організації мігрантів, велике значення має національна поведінка, націоналізм тощо. З точки зору соціоекологічного напрямку, міграція розглядається як колективна надія, що формує екологічну структуру. Водночас екологічний порядок – це просторова структура руху людей.

Водночас у рамках концепції маргінального індивіда дослідники зазначали, що сучасний тип суспільства, який характеризується найбільшим зростанням мобільності та міграції, у великих масштабах відриває людей від їх традицій, ставить їх у проміжне (маргінальне) положення серед двох культурних світів, кожен з яких не повністю їм належить [22]. У той же час R. Burgessy у спільній роботі з McKenzie «Місто»: пропозиції щодо вивчення поведінки людини в міській місцевості», думка про те, що міграція (просторова мобільність сімей, індивідів та установ) найчастіше постає індикатором і захисником соціальної мобільності.

Водночас, у контексті аналізу концептуального підходу до вивчення міграції не можна обійти увагою представників структурно-функціонального аналізу, які розглядають міграцію населення як вищий рівень взаємодії між людьми та зміни відносин між організаціями, груповими структурами, відносинами між людьми або між членами суспільства [22].

У межах асиміляційної теорії працювали М. Гордон та О. І. Хендлін, які звернули увагу на лінійність процесу адаптації мігрантів до суспільства міста, регіону чи країни в'їзду. Так, М. Гордон стверджує, що повної асиміляції культур меншин у культуру домінуючу практично немає і що існують різні ступені змішування та утворення нових стійких поєднань, тобто утворення нових стійких сполучень.

1.2. Міжнародні та національні правові засади захисту прав внутрішньо переміщених осіб

Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб має бути пріоритетним напрямком роботи суб'єктів владних повноважень, адже рівень гарантованості та захисту свобод та інтересів цієї соціальної групи свідчить про рівень демократизму держави, характеризує її як соціальну, гуманну та правову. Тому перш за все важливо дослідити чинне законодавство України щодо правового статусу ВПО [9].

Українська влада з проблемою внутрішньої масової міграції зустрілася ще в 2014 році внаслідок анексії Автономної республіки Крим, а також діяльності сепаратистських та терористичних організацій на території Донецької та Луганської областей. Тому постала нагальна необхідність здійснення рішучих дій та заходів. 1 квітня 2014 року розпорядженням Кабінету Міністрів України затверджено План додаткових заходів із тимчасового розміщення громадян

України, які переселяються з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя в інші регіони України.

У чому полягало значення цього Плану:

- було прийнято рішення про формування спеціальних штабів, які будуть уповноваженні займатися питаннями та допомогою, що стосується поселення та надання прихистку, поставлення на облік;

- доступ до кваліфікованої правової допомоги;

- освітні послуги;

- надання послуг у соціальній сфері;

- ухвалено рішення по створенню гарячих ліній допомоги та консультування.

У 2014 даний акт втратив чинність, проте вже 15 квітня 2014 року був прийнятий Закон України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”. Даний закон визначає основні засади державної політики у сфері надання охорони та захист прав та свобод людини та громадянина на тимчасово окупованій території України. Держава взяла на себе зобов’язання забезпечувати законні права, свободи та інтереси не лише тих людей, які залишилися проживати на тих територіях, а й і тих, що вирішили виїхати з тимчасово окупованих територій. Таким чином, Україна в особі своїх державних органів та їх посадових осіб повинна вжити всіх необхідних заходів задля забезпечення фундаментальних конституційних прав людини та громадянина, а саме: економічних, політичних, виборчих, соціо-культурних, інформаційних, освітніх [35].

Після цього, вагомим кроком у питанні забезпечення прав ВПО стало набрання чинності 22 листопада 2014 року Законом України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”.

Даний закон передбачає:

1. чітко визначену дефініцію поняття внутрішньо переміщена особа;

2. процедурний порядок взяття на облік ВПО;

3. визначає та гарантує основоположні права ВПО і яким чином вони мають бути реалізовані/дотриманні: право на соціальних захист та пенсійне забезпечення, освіту, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, виборче право, на безпечні та належні житлові умови, на єдність родини, на достовірну інформацію, охорону здоров'я, отримання гуманітарної допомоги [10]. Окрім цього цим законом визначені й обов'язки ВПО, які вони повинні неухильно виконувати.

Незважаючи на прийняття нормативно-правових актів вказаних вище, залишаються не вирішеними ряд наступних проблем:

- гуманітарні;
- належна процедура реєстрації;
- співпраця неурядових та міжнародних організацій;
- розробка та затвердження дієвої державної програми щодо захисту та охорони ВПО та їх законних прав та інтересів.

Отже, в Україні є нормативно-правове регулювання, яке стосується забезпечення та захисту прав внутрішньо переміщених осіб, яке розширюється та трансформується відповідно до сучасних реалій, адже вперше наша держава стикнулася з процесом масової внутрішньої міграції ще в 2014 році у зв'язку із анексією АРК та окупацією Луганської та Донецької областей. Проте важливо запровадити ефективний практичний механізм забезпечення прав та свобод ВПО, який би забезпечив належну процедуру реєстрації та надання статусу ВПО, надання гуманітарної та благодійної допомоги, створення державної цільової програми.

В.О. Крохмальова стверджує, що проблемний аспект внутрішнього переміщення має розглядатися як під призмою національного, так і міжнародного права [15 с. 143]. На національному рівні проблематика полягає у тому, що громадяни не виїжджають за територію держави, а мігрують з однієї

адміністративно-територіальної одиниці до іншої, а тому гостро постає питання їхнього соціального забезпечення, тобто надання житла, працевлаштування, освіта дітей, пенсійне забезпечення людей похилого віку. Проте значний потік внутрішнього переселення, як правило, спричиняється певними формажорними, кризовими чи непередбачуваними обставинами, тому держава та її органи зокрема не завжди мають достатньо ресурсів для створення ефективного механізму реагування. Саме тому у такій ситуації є надзвичайно важливою робота міжнародних організацій. Що стосується проблематики на міжнародному рівні, то варто вказати, міграцію людей до інших держав спричиняє відсутність дієвого механізму вирішення проблеми на національному рівні. У наслідку це може призвести до міграційної кризи [29].

І. Г. Козинець, Л. В. Шестак зазначають: «термін «особи, переміщені всередині країни» почали використовувати тільки в останнє десятиліття ХХ ст., коли міжнародне співтовариство вперше звернулося до цієї проблеми». Це пов'язано з тим, що на тлі проблем, які виникли на міжнародній арені після Другої світової війни, гостро постала необхідність створення та забезпечення миру та безпеки, основоположних прав та свобод людини. Потрібно було надати захист особам, які потерпали від переслідувань. Таким чином, у 50-роках ХХ століття прийнято Конвенцію ООН про статус біженців. Наступним кроком стало створення Верховного комісаріату у справах біженців. Проблематика полягала у тому, що ці кроки були зроблені на зустріч особам, які перетнули державний кордон, проте питання захисту внутрішньо переміщених осіб залишалося відкритим [13].

Таким чином, на той момент це призвело до того, що міжнародних захист не охоплював захист осіб, що перебували на території своєї держави. Усталені твердження про державний суверенітет стали значною перешкодою для врегулювання цієї проблеми на міжнародному рівні, адже держава в особі своїх уповноважених органів залишала за собою виключне право регулювати питання

внутрішньої міграції [45, 47]. Суть внутрішньої міграції полягає у тому, що це, зазвичай, всередині держави переміщуються громадяни. Важливо аби вони володіли повноцінним пакетом прав та свобод, що чітко визначені та передбачені як національним, так і міжнародним правом [13 с. 259].

При дослідженні теми міжнародних стандартів захисту прав ВПО особливу увагу необхідно звернути на Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення, які були розроблені та ухвалені спільно Комісією з прав людини та Генеральною Асамблеєю ООН у 1998 році.

Мета та цінність створення такого документа визначена безпосередньо у самому тексті:

- забезпечення прав та потреб внутрішньо переміщених осіб – головне завдання Керівних принципів;

- визначається перелік прав та свобод ВПО, механізм захисту таких прав від переміщення, що має примусовий характер, безпосередньо надання допомоги під час здійснення переміщення;

- реінтеграція ВПО у нове суспільство [12].

До загальних засад, що визначені Керівними принципами з питань внутрішнього переміщення, належать:

1. рівність та заборона дискримінації. Таким чином, ВПО володіють таким ж обсягом прав та свобод, що й інші особи, що проживають чи перебувають на території певної конкретної держави, які визначені та передбачені як нормами міжнародного, так і національного права, що діють в цій країні. Діє заборона дискримінації за будь-якою ознакою внутрішньо переміщених осіб, а саме: за ознакою статі, мови, релігії, раси, кольору шкіри, політичних переконань, національного чи етнічного походження, статусу, віку, майнового стану і т.д. Також передбачається, що такі категорії як: вагітні жінки, неповнолітні чи малолітні без супроводу дорослих, особи з інвалідністю, люди похилого віку, мають право на захист і на таке ставлення, що бере до уваги їхній спеціальний

статус та потреби. Винятком з вказаного вище можуть виступати випадки, що стосуються кримінальної відповідальності особи, зокрема за вчинення злочинів проти людства;

2. на державні органи та їх посадових чи службових осіб покладається обов'язок щодо здійснення захисту прав ВПО, надання їм гуманітарної допомоги. Жодна людина, що звернулася із запитом про надання гуманітарної допомоги, не може бути піддана переслідуванню чи покаранню;

3. при здійсненні своїх професійних повноважень державні органи та їх працівники повинні неухильно дотримуватися цих правил та засад [12].

Окрім цього іншими розділами Керівних принципів визнаються та гарантуються такі засади: право на життя, захист від геноциду, вбивства та страти, право на повагу до гідності, заборона порушення та завдання шкоди фізичній чи психічній недоторканності, право на свободу та особисту недоторканність, захист від зґвалтування, нелюдського поводження або такого, що принижує честь та гідність, право на свободу пересування, що передбачає можливість виїхати за межі своєї країни та шукати притулку/прихистку в іншій, право на повагу до сімейного життя, право на освіту.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

2.1. Причини та масштаби внутрішнього переселення в Україні

Частка ВПО, що проживають у 5 основних приймаючих областях наведена в таб. 2.1.

Таблиця 2.1

Частка ВПО, що проживають у 5 основних приймаючих областях

Область	% від заг. к-сті ВПО
Дніпропетровська область	14 відсотків
Харківська область	13 відсотків
м. Київ	10 відсотків
Київська область	8 відсотків
Одеська область	7 відсотків
<i>Інші області</i>	<i>48 відсотків</i>

Джерело: сформовано автором на основі [19]

В 2023 році з 1 млн 691 тис. внутрішньо переміщених осіб майже половина припадає на дві області: Донецьку (24%) і Харківську (22%). Донецька область є основним регіоном походження внутрішньо переміщених осіб, які внаслідок переміщення розпорочені в кількох інших регіонах. Але основним регіоном переміщення є Дніпропетровська область. Вона приймає 14% від очікуваної загальної кількості ВПО з різних регіонів, особливо із сусідніх областей. У Києві та Київській області також є значна кількість внутрішньо переміщених осіб, що відповідає тенденціям, які спостерігалися в попередньому році.

Станом на 12 грудня 2022 р. на обліку внутрішньо переміщених осіб у нашій країні перебуває 4893079 людей, із яких 1093821 — діти (детальніша інформація за регіонами — у таб. 2.2). В цей же час не конкретизовано кількість повнолітніх осіб, проте, провівши нескладні підрахунки, можна визначити, що їх 3799079.

Таблиця 2.2

Статистика ВПО в Україні за 2022 рік

Регіон	Осіб	Дітей (осіб до 18 років)
Вінницька обл.	182738	54219
Волинська обл.	60160	18028
Луганська обл.	277700	18875
Дніпропетровська обл.	442323	99032
Львівська обл.	257066	76163
Донецька обл.	521362	48645
Полтавська обл.	222	51154
Житомирська обл.	111220	32677
Закарпатська обл.	156478	53477
Запорізька обл.	201337	41616
Івано-Франківська обл.	145678	46320
Київська обл.	341406	85917
Кіровоградська обл.	97110	26496
Миколаївська обл.	111896	29693

Одеська обл.	211234	56094
Рівненська обл.	62081	18098

Продовження таб. 2.2

Сумська обл.	79001	20736
Тернопільська обл.	86587	26294
Харківська обл.	444322	77762
Херсонська обл.	32084	7232
Хмельницька обл.	150946	45074
Черкаська обл.	162033	45845
Чернігівська обл.	78690	20973
Чернівецька обл.	92877	30221
Київ	364232	85917
Усього	4893079	1093821

Джерело: сформовано автором на основі [19]

Найбільше внутрішньо переміщених осіб проживає на півдні країни – 67% (близько 340 млн) й 17% (близько 867 тис.) відповідно. Зокрема, із Харківської області – 25%, із Донецької – 21%, із Херсонської – 10%, із Луганської – 7%. розташовані по усій Україні, у Києві і Київській області (9% і 9% відповідно), Харкові (14%) і Дніпропетровську (12%).

Опитування показало, що 66% респондентів (близько 3,3 млн) заявили, що хотіли б нарешті повернутися додому, що менше, ніж у попередньому опитуванні (більше 70%). Більшість респондентів повернулися з економічних причин, таких як відновлення нормального життя (64%), возз'єднання з

родиною (25%), наявність нерухомості на батьківщині (22%) і можливість заробити більше (21%).

Проте 1 з 5 респондентів вирішили підтримати відмову від реституції, 15%, або близько 745 тис. осіб, перебувають у поточному місці проживання, а 3%, близько 142 тис. осіб, є внутрішньо переміщеними особами в іншій частині країни, що є, тими, хто прагне інтегруватися в соціальне середовище за місцем свого нинішнього проживання. Зокрема, є всі підстави вважати, що частка неповернених зростатиме.

Водночас завдяки зняттю окупації частини захопленої ворогом території вже повернулося додому багато людей, які були змушені залишити свої домівки на початку війни. За оцінками МОМ, 370 мільйонів внутрішньо переміщених осіб змогли повернутися з інших частин України.

Проблеми, пов'язані з масовим вимушеним переміщенням, вимагають значних зусиль з боку держави, спільнот та громад для адаптації та інтеграції/реінтеграції постраждалих людей та надання їм умов соціальної підтримки.

2.2. Проблеми та потреби внутрішньо переміщених осіб

Україна посідає 9 місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб. Проблема внутрішньо переміщених осіб, їх соціальної адаптації, захисту та відновлення прав набула в нашій країні масового та глобального масштабу. Це означає, що більшість переселенців перебувають у складній життєвій ситуації [51].

Війна на території України породила абсолютно нову проблему для нашого суспільства – значна кількість сімей та дітей, які вирішили залишитися громадянами України, були змушені покинути свої домівки через наслідки збройного конфлікту, залишивши позаду всі свої статки, соціальні зв'язки,

роботу, плани, колись влаштоване життя. Це нові клієнти соціальних послуг та користувачі соціальних послуг, яких раніше не було, які мають свої специфічні проблеми адаптації та соціального примирення, які потребують адекватного вирішення на рівні держави, суспільства, громади, родини, кожного. особистість Їм надаються послуги, але для відновлення нормального життя сімей і дітей потрібні також соціальні послуги, більш тривала робота, яка базується на проблемному та сімейному підході до кожної сім'ї [51]. Це потребує розробки нового стандарту соціальних послуг в Україні, адресованих цій категорії громадян. За даними УВКБ ООН, найбільша кількість переміщених осіб проживає в районах, які безпосередньо оточують зону конфлікту – у районах Донецької та Луганської областей, а також у Харківській, Херсонській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Після припинення вогню частина переселенців починає повертатися до своїх домівок, якщо є куди, але більшість залишається на підконтрольній Україні території.

Основними проблемами всіх внутрішньо переміщених осіб та сімей з дітьми є реєстрація, харчування, житло, соціальні виплати, освіта дітей, особливо в дитячих садках, охорона здоров'я, працевлаштування працездатних членів сім'ї та забезпечення належного рівня життя сім'ї. на виховання, догляд та розвиток дітей, членів сім'ї. Слід зазначити, що не всі переселенці шукають роботу, а ті, хто не влаштувався в місцях компактного проживання, після реєстрації та припинення зазначених пріоритетні завдання більше не претендують на допомогу [59]. Окремою проблемою є проблема психологічної адаптації до нових умов життя та психічного стану іммігрантів, яка, навіть після вирішення всіх первинних соціальних проблем, продовжує давати про себе знати протягом тривалого часу та позначається на самопочутті, поведінці, спілкуванні і відносинах іммігрантів і вимагає професійних методів для її вирішення. Визначається, що у всіх внутрішньо переміщених осіб діагностовано психологічну травму.

Проблеми сімей з переселенцями трактуються як проблеми кризових сімей. У дослідженнях часто вживаються терміни криза, надзвичайна ситуація, стресові ситуації, складні життєві обставини особистості. Їхні знання важливі для характеристики сім'ї та надання їй допомоги. Складні життєві обставини, які є передумовою для надання соціальних послуг це «обставини, що об'єктивно перешкоджають нормальній життєдіяльності особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність), часткова втрата мобільності через похилий вік або слабке здоров'я), самотність, сирітство, бездомність, відсутність житла чи роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, бідність, психічні чи психологічні розлади, стихійне лихо, катастрофа тощо).

Дослідження адаптації та інтеграції ВПО та громад, що приймають їх, охоплює різні аспекти цих процесів, які відображають різні наукові фокуси зацікавлення. Наприклад, медична наука досліджує стан здоров'я переміщених осіб та поширеність епідемій, психологічна наука цікавиться психологічними станами та поведінковими наслідками ВПО, соціологія та антропологія досліджують взаємодію ВПО з новим культурним середовищем та можливу трансформацію ідентичностей, а економіка досліджує витрати та потенціал ВПО та їхню здатність отримати доступ на ринок праці. Хоча кожна наука має свої методологічні особливості, можна виділити два теоретико-методологічні підходи, які поширюються за межі тільки однієї наукової дисципліни: соціокультурний та ресурсний (економічний).

У межах соціокультурного теоретико-методологічного підходу, адаптацію розглядають як процес подолання шоку, що виникає від зміни звичного культурного середовища та необхідності пристосуватись до нової культури. У цьому процесі, ідентичність ВПО може бути пристосована до ідентичностей оточуючих груп з метою зближення. Це може бути зроблено двома шляхами - асиміляцією та мультикультуралізмом, які залежать від рівня різноманітності

між ВПО та групами, які їх приймають. Вибір між цими шляхами є предметом дебатів у дослідженнях інтеграції мігрантів. Останнім часом, наукова увага до цього підходу значно знизилась, і наукові дослідження вимушеної міграції перейшли на ресурсний підхід [41].

Застосування ресурсного підходу полягає у визначенні ресурсів як засобів, що задовольняють потреби, досягають цілей та виконують вимоги людей. Вивчення адаптації мігрантів полягає у вивченні факторів, що полегшують або обмежують доступ до ресурсів. Ресурсний підхід розглядає адаптацію як пристосування до втрати значної частини ресурсів, які мали ВПО до переміщення, та отримання доступу до ресурсів у новому місці перебування. Інтеграція розглядається як налагодження спільного використання ресурсів ВПО та місцевими громадами, що їх приймають. Б. Харрелл-Бонд уперше чітко сформулював ресурсний підхід. Д. Райан, Б. Дулі та Ч. Бенсон виділили чотири групи ресурсів: особисті, матеріальні, соціальні та культурні [41]. Прибуваючи до суспільства, яке їх приймає, біженці зазнають втрат у своїх ресурсах. Для відновлення втрачених ресурсів можна застосовувати дві стратегії: заміщення ресурсів або заміна ресурсів. Автори вказують, що «звична родинна соціальна підтримка на новому місці може бути заміщена підтримкою від друзів, релігійних або громадських організацій. Чоловіки, маючи складності з пошуком нової роботи, можуть приділити більше уваги сім'ї (зокрема, вихованню дітей або догляду за батьками похилого віку) як приклад заміни ресурсів» [59].

У сучасних умовах України соціокультурний підхід до інтеграції та адаптації ВПО є менш актуальним. Цей підхід виходить з припущення, що відмінності в культурі між ВПО та громадами, які їх приймають, є значущими. Українські ВПО мають різні ідентичності та культурні особливості в залежності від регіону та групи, з якої вони походять, такі як мова, релігія, етнонаціональна ідентичність та співвідношення між регіональною та національною ідентичностями. Хоча ці особливості були досліджені, їх практичне значення

виявилось незначним. Однак соціокультурний підхід може бути корисним для опису проблем та процесу адаптації та інтеграції груп, які справді відрізняються від більшості населення України, таких як етнічні та релігійні меншини.

Щодо поняття “адаптація”, то Згідно з аналізом наукових публікацій, термін "адаптація" є рідко вживаним у відношенні до переміщених осіб. Його використання частіше зустрічається в психологічній літературі, що стосується ВПО, та нечасто зустрічається в дослідженнях інших наукових дисциплін. У соціокультурному підході "адаптація" відноситься до процесу, який здійснюється вимушеними мігрантами під час короткого періоду після переміщення до нового місця проживання, пов'язаний з необхідністю подолання стресу від зміни умов із метою пристосуватися до нового способу життя. Згідно з ресурсним підходом, переміщення здійснюється з втратою або зменшенням доступу до ресурсів, таких як житло, майно, комунальна інфраструктура, ринок праці, соціальні зв'язки і т.д. Втрати можуть статися перед або під час міграції, а також після неї в новому соціокультурному середовищі. Ресурси, які залишаються у попередньому культурному середовищі мігранта, можуть застаріти або знецінитись. Успішна адаптація мігрантів до нових умов в значній мірі залежить від їх здатності відновити втрачені ресурси (наприклад, соціальну підтримку) та отримати нові, які є важливими для нового соціального середовища, зокрема, володіння місцевою мовою. Таким чином, адаптація вимушених мігрантів є процесом, під час якого індивіди задовольняють свої потреби, досягають власних цілей та відповідають вимогам нового суспільства після переміщення [41].

В цілому, можна виділити два виміри адаптації вищої освіти (ВПО): соціокультурний та ресурсний. Соціокультурний підхід передбачає подолання психологічного стресу, що виникає від переміщення до нового місця проживання. Ресурсний підхід, у свою чергу, охоплює збір інформації про наявні ресурси в новому місці, необхідні для підтримання "життєдіяльності",

такі як житло, продукти харчування, джерела доходів, медичне обслуговування, освітні заклади, транспорт та комунікації. Наукова література рекомендує розглядати процес адаптації ВПО як послідовність етапів, а не як одноетапний процес.

У підході УВКБ ООН до ВПО важливим поняттям є "довгострокове розв'язання", що означає припинення потреб та загроз, пов'язаних з переміщенням. УВКБ ООН розрізняє три форми довгострокового розв'язання проблем ВПО: місцеву інтеграцію, інтеграцію в новому місці проживання та повернення та реінтеграцію [30]. Хоча самі документи УВКБ ООН не визначають, що таке інтеграція, в рамках соціокультурного підходу вона розглядається як зближення ідентичностей ВПО та громад, де вони проживають, налагодження комунікації та формування гармонійних культурних форм між переселенцями та всіма іншими членами суспільства. Цей процес може бути як одностороннім (асиміляція), так і двостороннім (мультикультуралізм). Зближення культурних і соціальних дистанцій між ВПО та рештою груп є ознакою інтеграції відповідно до цього підходу [41].

У загальному можна виділити такі аспекти інтеграції ВПО: соціокультурний - культурне навчання та зміна ідентичності; ресурсний - економічна інтеграція (зокрема, доступ до ринку праці) та інші види інтеграції, а також інтеграція у сферах житла, освіти, охорони здоров'я, громадянства, права і т.д. Слід відзначити, що одна з проблем використання термінів "адаптація" та "інтеграція" ВПО пов'язана з неоднозначністю їхнього тлумачення. Як в англійській, так і в українській мові ці поняття можуть відноситись як до процесу, так і до його результату. Водночас українська мова має перевагу, оскільки для опису результату можна використовувати слова "адаптованість" та "інтегрованість". Деякі дослідники висловлюють критичні зауваження та побоювання щодо використання концепту "інтеграції" стосовно

біженців, ВПО та інших вимушених мігрантів, оскільки він є надто загальним та включає в себе багато різних аспектів [41].

Питання того, коли можна скасувати статус ВПО щодо особи або групи, має важливі наслідки. Зокрема, занадто раннє скасування може призвести до втрати допомоги та зниження рівня захисту від ризиків. З іншого боку, затягування зняття статусу може унеможливити інтеграцію ВПО в суспільство та повернення до нормального життя. Крім того, надмірна витрата коштів державного бюджету та ресурсів іноземних донорів та волонтерів можуть виникнути в результаті цього. Також, офіційний статус ВПО може стати для особи невідповідним навантаженням замість допомоги, як у випадку України, де це може вимагати додаткової реєстрації, обмежувати свободу пересування та забороняти операції з фінансами та майном.

Отже, проблема чіткого визначення понять адаптації та інтеграції ВПО є актуальною для України та інших країн світу, національних та наднаціональних органів, а також науковців. Адаптація та інтеграція ВПО є складними процесами, що включають декілька сфер, що можуть досліджуватися різними науками. Існують два підходи до адаптації та інтеграції ВПО: соціокультурний та ресурсний. Соціокультурний підхід акцентує увагу на внутрішньому світі ВПО та суб'єктивних вимірах адаптації та інтеграції, тоді як ресурсний підхід зосереджується на зовнішніх атрибутах ВПО та об'єктивних параметрах. Україна, враховуючи відсутність глибоких відмінностей у культурі та ідентичності між ВПО та громадами, які їх приймають, може вважати соціокультурний підхід менш релевантним. Згідно з рекомендаціями УВКБ ООН, можливість зняття статусу ВПО залежить від досягнення сталого довгострокового розв'язання щодо них. Інтеграція ВПО в інші регіони країни, в місця переміщення або реінтеграція в попереднє місце проживання є ключовими аспектами таких розв'язань [31].

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, перед місцевими громадами стало питання розміщення, прийому та забезпечення необхідними речами для першої хвилі ВПО. У той час територіальні громади західних областей України стали прихистком для мільйонів українців. Місцеві громади швидко реагували на блискавичний виклик, приймаючи рішення інколи миттєво крізь призму безпекових застережень. Волонтерські організації надавали значну підтримку. Зусиллями органів місцевого самоврядування, окремих громадян, організацій та волонтерів місцеві громади змогли забезпечити тимчасовим житлом та речами першої необхідності для ВПО [21]. У деяких випадках людей поселяли у гуртожитки місцевих навчальних закладів, санаторії, дитячі табори та навчальні заклади, які обладнували необхідним для тимчасового проживання. Швидкі рішення перших днів зупинили пошуки розв'язання проблем на системному рівні, забезпечення житлом на тривалий період часу та створення обладнаних, оснащених необхідним тимчасових прихистків. Однак, є приклади, коли місцеві громади співпрацюють з міжнародними організаціями, щоб подолати цей виклик.

Під час повномасштабного вторгнення з'явилася проблема завищення цін на оренду житла, яка фактично існувала давно. Ринок оренди нерухомості не регульований, а активна фаза війни підсвітила її. Органи місцевого самоврядування реагували на цю проблему закликами до співчуття та інформуванням про гарячі лінії органів Державної податкової служби, рейди та податкові перевірки. Також були проведені кампанії з вилучення квартир у недобросовісних орендодавців для поселення військових та людей, які потребують прихистку. Хоча може здатися, що проблема лежить у площині контролю за цінами, для її вирішення потрібен час, інтелектуальна спільнота для аналізу проблеми та пошуку шляхів її розв'язання, системне законодавче регулювання. Іншим варіантом може стати запровадження окремих обмежуючих інструментів, таких як максимальна ціна за оренду одного

квадратного метра житла чи заборона підвищення ціни з прив'язкою до воєнного стану із визначенням способу та міри відповідальності. У будь-якому випадку, необхідно шукати дієві способи розв'язання цієї проблеми [21].

Одним зі способів вирішення цього виклику є створення системи заохочень на державному та місцевому рівнях. Наприклад, Кабінет Міністрів України затвердив Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб у період воєнного стану. Відповідні виконавчі органи держави та громад реєструють житлові приміщення, доступні для безкоштовного розміщення внутрішньо переміщених осіб та виділяють кошти для компенсації витрат. Також, власники орендованого житла можуть надавати їх безкоштовно або за плату, виконавши косметичний ремонт та забезпечивши страхування нерухомості та майна на період оренди, як це пропонує Вінницька міська рада.

Один з викликів для місцевих громад полягає у забезпеченні працевлаштування для ВПО, що може допомогти вирішити багато інших проблем. Згідно з дослідженням «Оцінка потреб та очікувань від майбутнього внутрішньо переміщених осіб та біженців», більшість ВПО втратили попередні місця роботи або не отримують заробітної плати, хоча їхні робочі місця все ще офіційно зберігаються. Крім того, є кадрові проблеми, пов'язані з відтоком професіоналів за кордон або до більш перспективних місцевостей з вищою оплатою праці. Збільшення кількості працездатного населення може вирішити ці проблеми, але це залежить від багатьох факторів, таких як кваліфікація ВПО, тривалість їхнього перебування, господарська діяльність, місцева та державна політика. На жаль, сьогодні пошук роботи для ВПО може виявитися важким завданням через брак робочих місць, неприйнятні умови роботи та упереджене ставлення роботодавців до ВПО.

При вирішенні зазначеної проблеми важливо не забувати про готовність населення (як місцевого, так і тимчасового) до опанування нових навичок, на

які може виникнути попит в ситуаціях, подібних до перших тижнів масштабного вторгнення. Тоді багато людей шукали швачок та закрійників/ць для пошиття військової амуніції, обіцяючи навчати необхідним навичкам. Однак разом із викликом опанування нових професій виникла проблема трудових відносин для переміщених людей, які залишилися працевлаштованими в місцях, звідки вони від'їхали. Законодавець ввів інститут призупинення дії трудового договору, щоб відповісти на цей виклик, що означає тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою та тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором, але цей інститут став інструментом недобросовісних роботодавців, які порушують права громадян на працю [17].

Викликом для територіальних громад, що стикаються з внутрішньо державними міграційними процесами, стали процеси взаємної адаптації місцевих мешканців та військовослужбовців на рівні травматичних подій, комунікації та обміну досвідами. Замовчування проблем не є найефективнішим способом їх подолання. Українська культура зазвичай не сприяє відкритому висловлюванню своїх переживань та емоцій, що може призвести до консервації болю та інших проблем, пов'язаних зі здоров'ям. Активна позиція влади, яка включає програми психологічної підтримки, групи взаємодії, діалогові майданчики та інші заходи для спілкування, обговорення проблем та покращення комунікації, може сприяти взаємній адаптації місцевих жителів та військовослужбовців та їх інтеграції в громаду. В контексті широкомасштабного вторгнення, країна починає пізнавати сама себе, що включає обмін культурними особливостями та інші аспекти [17].

Отже, збільшення внутрішньо переміщених осіб є серйозним викликом для територіальних громад. Серед ключових проблем можна виділити такі: житловий аспект; робота; охорона здоров'я та соціальна підтримка, зокрема внутрішньо переміщені особи можуть мати проблеми зі здоров'ям та

потребувати медичної допомоги, а також соціальної підтримки, щоб відновити своє життя, відповідно територіальні громади можуть зіткнутися з великим навантаженням на систему охорони здоров'я та соціального захисту населення; інтеграція. Активна і систематична робота з викликами, що виникають у місцевих громадах при масштабній внутрішній міграції населення за часів воєнного стану, переважно позитивно впливає на громаду в цілому та на потреби внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, відповідно до їх побоювань, ВПО можуть бути відразу віднесені до СЖО за кількома ознаками вразливості, що робить їх клієнтами соціальних служб, користувачами цілого комплексу соціальних послуг (соціально-педагогічних, психологічних, правових, соціально-економічних, інформаційних, консультативних тощо), але на громадських засадах.

2.3. Державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб

Державна політика України щодо внутрішньо переміщених осіб включає низку заходів для забезпечення їхніх прав та потреб. Уряд України забезпечує соціальну, медичну та матеріальну підтримку внутрішньо переміщеним особам, сприяє їхньому соціальному та економічному відновленню. Важливою частиною державної політики є надання вразливим категоріям внутрішньо переміщених осіб доступу до освіти, працевлаштування та житла. Влада також співпрацює з міжнародними партнерами для забезпечення підтримки внутрішньо переміщеним особам.

Держава фокусується на 5 стратегічних цілях:

1. Реагування держави на виклики внутрішнього переміщення.
2. Безпечна евакуація громадян із небезпечних районів і задоволення їхніх гуманітарних потреб.
3. Адаптація ВПО на новому місці проживання.

4. Інтеграція та розвиток ВПО у приймаючих територіальних громадах.

5. Підтримка безпечного повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції [39].

Національна політика України щодо переміщених осіб характеризувалася різними особливостями, методами реалізації та доходами залежно від поточного політичного режиму. Таким чином, евакуація характеризується організаційним характером переміщення населення. Депортація має примусовий характер переміщення.

Нині розрізняють такі засоби державної політики України:

1. м'які, а саме:

- інформування;
- консультації;

2. економічні, а саме:

- прибуток;
- субсидії;
- дозволи;
- цільові інвестиції;

3. жорсткі, наприклад:

- управління;
- заборони;
- штрафи;
- обмеження;

4. політичні (можливість держави використовувати, забороняти та затверджувати повноваження);

5. організаційний (вплив на адміністративну структуру).

На кожному історичному етапі евакуація населення характеризується специфікою, її цілями, завданнями, методами, засобами та заходами адміністративного впливу.

У 2014 році в умовах російської агресії проти України в нормативній базі з'явилася така категорія населення як вимушені переселенці. Українські парламентарі щодо керівних принципів проблем внутрішнього переміщення, схвалених Агентством ООН у 1998 році для задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб в умовах внутрішнього переміщення; спеціальні державні соціально-економічні програми надання екстреної допомоги суб'єктам внутрішнього вимушеного переміщення та вирішення соціально-економічних проблем (підтримка, житло, працевлаштування, безоплатне медичне обслуговування, пенсійне та соціальне забезпечення, належний рівень освітніх послуг, державні матеріальні та гуманітарна допомога).

Впровадження адаптаційних заходів щодо інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб. Запобігання дискримінації громадян цієї категорії. Роботу проводили волонтери, громадські організації та підприємства [32]. Не було організовано транспортне забезпечення людей з інвалідністю та координацію дій щодо їх розселення.

Один з найважливіших органів державної влади, який забезпечує права та свободи внутрішньо переміщених осіб, є Верховна Рада України. Вона здійснює законотворчу діяльність, щоб сформувавши правовий статус внутрішньо переміщених осіб та вирішити проблеми, що виникають у процесі його реалізації, як це передбачено Законом України "Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб". Згідно зі ст. 93 Конституції України, Президент України має право на законодавчу ініціативу в Верховній Раді України. Також, законопроекти, які він визначає як невідкладні, розглядаються парламентом позачергово, що дозволяє Президенту бути відповідальним за формування державної політики забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб [14].

Тривалий час основним напрямком національної політики у сфері внутрішньо переміщених осіб було забезпечення інтеграції внутрішньо

переміщених осіб у нові поселення, що досягалося шляхом усунення перешкод у реалізації прав внутрішньо переміщених осіб, забезпечення доступу до органам управління, надання соціальних, культурних та інших послуг, а також створення умов для розвитку потенціалу та зміцнення територіальних громад, які приймають внутрішньо переміщених осіб внутрішньо переміщених осіб.

Ситуація, що склалася, спонукала Уряд України розробити Національну політику щодо внутрішньо переміщених осіб на період до 2025 року, спрямовану на вдосконалення національної політики щодо внутрішньо переміщених осіб по відношенню до громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України [39].

Першочерговий облік у ДЮСШ (Постанова КМУ № 2021/1/27 від 86) передбачає безоплатне гаряче харчування у державних дитячих садках, закладах загальної середньої освіти та інших навчальних закладах, що здійснюють освітню діяльність в окремих регіонах на рівні загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України № 2021/3/24). Постанова Кабінету Міністрів України № 305) передбачає продовження освіти на певному рівні, а саме: отримання підтримки за державними програмами, у тому числі дошкільної, середньої, вищої освіти та соціальних стипендій для дітей-переселенців, які навчаються за рахунок державного бюджету (Кабмін Указ № 2016/12/28, Закон України № 1045). Оздоровлення та відпочинок здійснюється за рахунок добровільних внесків державного місцевого бюджету, підприємств, установ, організацій, професійних спілок і фондів, юридичних і фізичних осіб та інших джерел, не заборонених законодавством (ст. місячне грошове утримання під час воєнного стану в розмірі 3000 гривень на кожну дитину або особу з інвалідністю в сім'ї та 2000 гривень на інших членів сім'ї (Постанова КМУ 2022-3-20 № 332) [8]. Також передбачено договір найму житла, з письмовим дозволом власника на місце проживання за спрощеною процедурою, без надання

довідки про призначення житлової субсидії, таких як «Доступне житло», «Твій дім», «Іпотека під 3%» та надання тимчасового житла, «для забезпечення» права і свободи внутрішньо переміщених осіб».

В Україні запроваджено допомогу внутрішньо переміщеним особам відповідно до Порядку надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 332 (зі змінами) № 2022/3/20 (зі змінами). У 2022 та 2023 роках близько 500 мільйонів внутрішньо переміщених осіб отримали житлову підтримку, на що з державного бюджету було виділено понад 1000 мільярдів гривень [8].

Для підтримки сімей дітей, які перебувають на воєнному стані, за участю Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) реалізується спільний проект із додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення. (ЮНІСЕФ) щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш незахищених категорій населення».

Крім того, Мінсоцполітики за підтримки Міністерства цифрової трансформації та Програми розвитку ООН Україна за фінансової підтримки Швеції запустили платформу eDoromoga для задоволення нагальних потреб громадян, які постраждали від військових атак російської федерації.

Громадянам, які потребують допомоги в отриманні продуктів харчування, засобів особистої гігієни, медикаментів, господарських товарів, одягу, палива, транспортних та інших послуг, необхідно відвідати розділ «отримати допомогу» сайту <https://social.edoromoga.gov.ua/>.

На внутрішньо переміщених осіб пенсійного віку, осіб з інвалідністю, дітей-інвалідів та інших осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, поширюється чинне законодавство України.

Важливим механізмом забезпечення соціального захисту населення є соціальний захист малозабезпечених сімей внутрішньо переміщених осіб, у

тому числі багатодітних, шляхом надання допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», що реалізується при оплаті житлово-комунальних послуг, шляхом надання можливих житлових субсидій, щоб зробити ці послуги доступнішими, держава оплачує житлово-комунальні послуги, частково компенсуються витрати сім'ї [27]. На сьогоднішній день в органах міської ради та районної ради (у разі їх створення) житлова субсидія може бути призначена 1 особі з числа членів домогосподарства, які не зареєстровані в жиллому будинку, але проживають у ньому без укладення договору, якщо вона є вимушеним переселенцем. При цьому склад домогосподарства зазначається заявником (ВПО) при зверненні за призначенням житлової субсидії.

Діяльність ради ґрунтується на принципах верховенства права, законності, гласності, гласності, колегіальності, гендерної рівності та інклюзивності. Постановою [27] рекомендовано обласним, міським, районним військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування до 1 вересня 2023 року створити ради ВПО та затвердити положення з урахуванням Типового положення.

Основними завданнями Ради є [40]:

- 1) сприяти реалізації громадянських і політичних прав внутрішньо переміщених осіб, залучаючи їх до процесу розробки правил та моніторингу їх виконання;
- 2) забезпечення захисту прав та інтересів ВПО щодо соціального захисту, житла, працевлаштування, психосоціальної, медичної, правової допомоги та інших питань;
- 3) сприяння діяльності громад щодо розвитку ефективних механізмів адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб;

4) здійснення організаційної, методичної та консультативної підтримки суб'єктів господарювання, які в установленому законодавством порядку перемістили виробничі потужності та засоби;

5) сприяння участі внутрішньо переміщених осіб у вирішенні актуальних місцевих проблем, зокрема шляхом залучення їх до робочих груп, комісій та інших дорадчих органів, які формують місцеві програми у сферах захисту прав та інтересів, соціального захисту, зайнятості, забезпечення житлом та право власності;

6) сприяти залученню національних та міжнародних інвесторів, державних органів та міжнародних організацій до розвитку інфраструктури та потенціалу громад;

7) надає пропозиції та рекомендації щодо розвитку державно-приватного партнерства для вирішення питань адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальну громаду;

8) прийняття нових положень та внесення змін до чинних нормативно-правових актів у сфері захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб; вивчення стану виконання законодавчих та інших нормативно-правових актів у сфері захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб та внесення пропозицій щодо забезпечення їх виконання;

9) налагодження взаємодії з місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, представниками органів державної влади, міжнародних та наукових організацій, засобів масової інформації, іншими інститутами громадянського суспільства, фізичними та юридичними особами у питаннях захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб [43];

10) управління діяльністю органів місцевого самоврядування та адміністрацій щодо здійснення ними повноважень у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб;

11) сприяння застосуванню принципів гендерної рівності в процесах реалізації політики на регіональному та місцевому рівнях з метою розвитку соціальної єдності та зменшення ризику виникнення напруги та конфліктів між місцевими громадами та внутрішньо переміщеними особами [40].

Після загальнонаціонального запуску рад ВПО 1-3 листопада 2023 року в Києві відбувся Національний форум рад ВПО, який став широким майданчиком для діалогу, об'єднавши понад 350 учасників та представників ВПО, представників влади, державний сектор та міжнародні організації. Цей масштабний триденний форум організовано благодійним фондом «Stabilization Support Services» у партнерстві з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та за підтримки Управління Верховного комісара ООН у справах біженців.

Головною метою Форуму була розробка єдиних алгоритмів підтримки, адаптації та інтеграції ВПО у приймаючі громади. Форум визначив своїм пріоритетним завданням покращення співпраці влади, громадських та міжнародних організацій щодо адаптації та інтеграції ВПО.

Все більшого значення в роботі з ВПО набувають відповідні загальноукраїнські та регіональні програми. Наприклад, «Uniting for Action» — це програма, спрямована на об'єднання ВПО, членів приймаючих громад ВПО, уряду та ЗМІ для вирішення конфліктів на місцевому рівні, сприяння інтеграції ВПО та надання комплексної підтримки розвитку місцевих та національні плани інтеграції ВПО та покращення ситуації в Україні.

Програма реалізується Радою з міжнародних досліджень та обмінів (IREX в Україні) спільно з благодійним фондом «Stabilization Support Services» та за

підтримки Державного департаменту США. Програма реалізується у 25 громадах у 15 областях України, зокрема в Івано-Франківській та Коломийській територіальних громадах.

Програма спрямована на дітей ВПО віком 6-18 років, ВПО віком понад 30 років, членів приймаючих громад, представників влади та ЗМІ. Основними інструментами програми є семінари та тренінги з реалізації соціальних проектів, адвокація прав та інтересів ВПО, а також обмін досвідом між активістами з різних регіонів [16].

Програма допоможе жінкам подолати випробування під час війни, жити і працювати в нових умовах, зміцнити свій економічний потенціал. Програма включає тематичні зустрічі з психологом, профорієнтаційні семінари, підтримку кар'єрного радника в пошуку роботи, юридичні консультації, моніторинг можливостей працевлаштування, допомогу в розробці плану пошуку роботи, нетворкінг та спілкування на заходах центру, зустрічі з місцевими лідерами та організацій громадянського суспільства, підтримка громадських активістів у реалізації суспільно важливих проектів, коворкінг для активістів тощо [36, 37].

Центр правової підтримки надає інформацію та консультації з питань: законодавчого забезпечення прав та обов'язків ВПО; порядок оформлення та видачі довідки про взяття на облік ВПО та заяви про призначення щомісячної адресної допомоги ВПО; гарантії допомоги застрахованим особам за Програмою «*Підтримка*»; встановлення фактів, що мають юридичне значення (народження, смерті на окупованих територіях); облік збитків і збитків, завданих воєнними діями, та отримання відповідної компенсації, інші питання, пов'язані з внутрішнім переміщенням і збитками від воєнних дій в Україні [38].

Допоміжні органи державної влади є останньою групою, але дуже важливі у захисті прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, оскільки можуть допомагати у захисті та відновленні їх прав та свобод. Особливу роль у

відновленні порушених або обмежених прав внутрішньо переміщених осіб грають судові органи [42]. Конституційний Суд здійснює конституційний контроль і забезпечує правовий статус людини та громадянина, зокрема внутрішньо переміщених осіб, оскільки вони є об'єктом конституційної юрисдикції. Суд має великий вплив на гарантування прав та свобод внутрішньо переміщених осіб через виконання функції конституційного контролю. Функція конституційного контролю є однією з функцій Конституційного Суду України, що полягає в розгляді конституційних скарг, з метою забезпечення відновлення та гарантування конституційних прав та свобод людини. Ця функція також передбачає скасування неконституційних актів або їх окремих положень. Таким чином, механізм захисту та відновлення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні було вдосконалено та посилено. Загальні суди також відіграють важливу роль у забезпеченні прав та свобод внутрішньо переміщених осіб, реалізуючи функцію правосуддя у справах адміністративного, кримінального, цивільного та господарського права. Це сприяє стабільності суспільних відносин та сприяє сталому розвитку.

При аналізованні державної політики в галузі соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у 2022 році після повномасштабного вторгнення росії, можна зробити висновок, що держава намагається швидко реагувати на виклики та проблеми, що виникають перед цією категорією населення. Ми можемо стверджувати, що головною метою держави є створення ефективного законодавства, яке б забезпечувало ВПО права та можливості на рівних з іншими громадянами.

Під час аналізу діяльності уряду щодо соціального захисту ветеранів війни на сході України від збройної агресії російської федерації, було відзначено, що Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України прагне підтримувати тих, хто постраждав внаслідок конфлікту [33]. Одним із підрозділів цього Міністерства є Департамент

соціально-гуманітарної політики та ВПО, який включає відділ з питань соціального захисту. Відділ має декілька завдань, включаючи здійснення заходів, спрямованих на формування та реалізацію державної політики з питань соціального захисту ветеранів війни з тимчасово окупованих територій України та громадян України, які були змушені покинути своє місце проживання на тимчасово окупованих територіях України внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту та/або тимчасової окупації частини території України. Крім того, відділ сприяє реалізації прав та свобод таких осіб та створює умови для їх добровільного повернення до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання [20, 34].

Отже, державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб є частиною загальної соціальної політики держави і полягає у створенні організаційних, правових та соціально-економічних механізмів, щоб забезпечити реалізацію конституційного права ВПО на соціальний захист. Головні напрями діяльності держави в цій сфері включають:

- 1) покращення нормативно-правової бази, зокрема, регулювання законодавства про призначення грошової допомоги на проживання;

- 2) співпраця з міжнародними інституціями з метою розробки додаткових заходів із соціальної підтримки ВПО та залучення додаткових фінансових ресурсів.

РОЗДІЛ 3.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

3.1. Вплив внутрішнього переселення на політичну ситуацію в Україні

Масштабні військові атаки російської федерації в Україні та введення водночас воєнного стану не могли не вплинути на політичні процеси в нашій державі. Не лише встановлені Законом України «Про воєнний стан» обмеження та призупинення виборів до органів державної влади всіх рівнів, а й заборона референдумів, демонстрацій, встановлення військового режиму; є багато інших важливих факторів і факторів, зумовлених війною, які вже змінили внутрішньополітичний простір України, створивши різні можливі сценарії подальшого розвитку.

Посттравматичний синдром, що існує нині в суспільстві також чинить вплив на політичну ситуацію в Україні. Це впливає на радикалізацію суспільства. Тому потрібно говорити про реорганізацію державної влади [28]. Якщо цього не зробити, то існуючі негативні практики (такі як повернення олігархів у ЗМІ та політику), безперечно, викличуть радикальний опір з боку фронту та суспільства.

Таким чином, потрібно не тільки досліджувати політичну систему та її стан, а й аналізувати серйозні зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві. Безпека полягає в більш рівномірному поділі суспільства на активних (які опинилися в новій політичній реальності) і пасивних (найбільш соціально постраждалих- ВПО) громадян. Таким чином може виявитися, що виборче протистояння буде створено за новим принципом – між виборчим патріотизмом і патерналізмом.

Також важливо розуміти фактор часу з точки зору оцінки загрози соціальної радикалізації, а отже, і політичного простору. Політичний процес в Україні в умовах війни є нелінійним. І тут дуже важлива тривалість періоду між запровадженням військового правління і першими виборами» [28].

Якщо говорити про чинники впливу на політичний простір України, то ще однією проблемою, яку не можуть нині подолати є зміна місця розташування значної частини електорату, багато з яких переїхали у безпечніші регіони України чи навіть опинилися за межами країни. Це ставить перед владою завдання розробити механізм залучення громадян цієї категорії до політичного процесу, особливо з використанням методів дистанційного голосування.

Як зазначив І. Павленко, лінія фронту чи різні неокуповані райони (в залежності від тривалості перебування в окупації) не будуть з такою ж швидкістю включатися в політичний процес. Горбач не погоджується з цією думкою, зазначаючи, що соціалізм повсюдно призвів до зростання патріотизму, умовно східні регіони можуть виявитися навіть більш україноцентричними та політично активними, ніж західні.

І. Павленко звернула увагу на ще один важливий для українського суспільства аспект: Зважаючи на розвиток різноманітних регіональних обставин, темпи включення України в політичний процес у разі завершення війни наступного року або переростання війни в більш тривале, але більш-менш географічно локалізоване протистояння все ж не будуть забезпечувати початок виборчого процесу, існує ризик можливості залучення громадськості до процесу прийняття рішень. І це буде викликом для влади, оскільки потребуватиме більш активного залучення деяких старих методів (петиції, звернення, опитування) та формування нових каналів комунікації між владою та ВПО. Перш за все це можна реалізувати на місцевому рівні.

Тож ми можемо зазначити, що відносини між центром і регіоном також змінюватимуться з перенесенням політичної та громадської діяльності

(діяльність ВПО) в умовах війни в окремі регіони (західні області, де чисельність населення зростає переважно за рахунок внутрішньо переміщених осіб, і економічне життя, в тому числі передача підприємств, поживається). Тому питання регіонального порядку денного мають бути актуалізовані в період післявоєнного періоду та післявоєнної відбудови.

Також можна зазначити, що в розрізі регіонального рівня важливо враховувати суспільні настрої, особливо етнодержавницькі відносини. Так, останнім часом у західних регіонах посилюються побоювання щодо того, що росія може використати окремі етнічні та національні групи для внутрішньої дестабілізації України, що ставить питання про державну політику України щодо громадянського суспільства [23]. Війна стала чинником інтеграції суспільства незалежно від етнічної приналежності громадян. Ідея боротьби за свободу України від російської федерації особливо актуальна, коли одним із наслідків перемоги є європейська та євроатлантична інтеграція нашої держави.

3.2. Використання проблеми внутрішньо переміщених осіб у політичних цілях

Використання проблеми внутрішньо переміщених осіб у політичних цілях є суспільно небезпечним явищем, яке порушує права людини та може спричинити глибокі конфлікти. Політичні лідери іноді можуть намагатися використовувати внутрішньо переміщених осіб як інструмент для досягнення своїх політичних цілей, в тому числі для маніпулювання громадською думкою, створення соціальної напруги або підвищення своєї популярності серед виборців.

Хронологія прийняття цього законодавства та впровадження його в досить короткий строк дає підстави стверджувати, що головним мотивом став

вплив зовнішнього чинника, а саме лібералізація візового режиму у контексті угод Україна – ЄС [52].

Прийняте законодавство має ряд недоліків, і обумовлюється відсутністю взаємозв'язку між різними політичними установами, стратегіями соціально-економічного й демографічного розвитку держави, тобто відсутністю єдиної концепції, що мала бути основою прийняття рішення.

Проте із огляду на останні події, що відбулися у світі і в Україні, що призвели до посилення внутрішньої міграції і сприяли трансформації міграційного питання у політичних програмах провідних політичних партій України.

В більшості програмних документах політичних партій України акцент робиться на внутрішньо переміщених осіб, із проблемою яких Україна зіштовхнулася після початку війни на території України, також актуальними є проблеми реінтеграції.

Наприклад, політична партія Блок Петра Порошенка «Солідарність» (далі - БПП), в своєму статуті та програмі партії зазначає, що партія має сприяти створенню комфортних умов життя і соціальної адаптації для внутрішньо переміщених громадян. Стратегічним напрямом політики української держави зазначена співпраця з світовим українством. Для тих українців, що бажають повернутися на рідну землю, держава має розробити і реалізувати Програму повернення українців на Батьківщину, передбачивши в ній створення реінтеграційних консультаційних центрів, сприятливих умов для розвитку малого і середнього бізнесу, зокрема в сфері агропромислового комплексу та ін. Для тих трудових мігрантів, які вирішили залишитися в країнах свого нинішнього проживання, партія вважає за необхідне втілити систему захисту їх прав за кордоном, зокрема реалізацію виборчих прав, права на соціальний захист і пенсійне забезпечення [26].

Що стосується міжнародних міграційних процесів, то БПП працює у напрямку протидії торгівлі людьми, надання захисту біженцям, допомагає в інтеграції та адаптації біженців й осіб, що потребують додаткового чи тимчасового захисту [50].

Заслуговує уваги на розгляд програма політичної партії «Народний фронт», в програмі якої найголовнішим завданням партії визначено відновлення територіальної цілісності України, встановлення належного контролю за державним кордоном і забезпечення його недоторканності. Головною метою партії є забезпечення зовнішніх й внутрішніх гарантій безпеки, курс на інтеграцію в ЄС. У міграційному законодавстві партія орієнтується на проблеми внутрішньої міграції, а саме захист внутрішньо переміщених осіб [52].

Партія «Батьківщина» у своїй політичній діяльності приділяє особливу увагу війні й захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Депутати партії до повномасштабного вторгнення, зазначали, що порушенням прав людини є відсутність державної стратегії щодо вимушених переселенців та той факт, що нове профільне міністерство з питань ВПО, усе ще не має повноважень для розробки відповідної стратегії, її реалізації та координації цього процесу [15].

Досить чітко ставлення до міграційних процесів сучасності визначено в програмних документах партії. Пункти, що стосуються міграції співпадають з поглядами праворадикальних європейських політичних сил, а саме бачення небезпеки у іміграції. Серед цілей, що зазначені у програмі партії: ухвалення нового Закону про громадянство, заборонення незаконної практики подвійного громадянства, посилення захисту державного кордону, перекриття каналів нелегальної міграції та запровадження суворіших антиімміграційних заходів, вдосконалення системи утримання й депортації чужоземців-нелегалів. Проект міграційних законів потребуватиме суттєвих змін в КК України, та притягнення до відповідальності за порушення з кожного з пунктів. Погляди цієї партії

можна віднести до позиції неореалістів, що вимагають утворення більш жорсткого міграційного контролю й посилення законодавства. Така позиція не є новою, оскільки після 2015 р. певні європейські праві політичні партії почали виступати зі схожими лозунгами та спромоглися отримати перемогу на місцевих виборах в певних округах (Франція, Німеччина).

Інші політичні партії приділяють велику увагу проблемі ВПО України, та закликають сприяти масовому поверненню в Україну етнічних українців, здійснювати державний захист українців за кордоном усіма можливими засобами.

Таким чином, нами було визначено, що з огляду на програмні документи деяких політичних сил України можна зробити висновок, що бачення проблем ВПО не є глибоким та потребує більш детальної уваги, а також розробки єдиного концептуального напрямку.

3.3. Політичні шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб

Політичні шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб можуть включати урядові програми та ініціативи, спрямовані на забезпечення їхнього повернення на колишні місця проживання, створення умов для їхньої інтеграції у нове соціальне середовище, а також забезпечення їхнього правового захисту та доступу до освіти, медичних послуг та інших необхідних ресурсів. Крім того, співпраця з міжнародними організаціями та партнерами може допомогти вирішити проблеми внутрішньо переміщених осіб шляхом спільних зусиль та ресурсів [53].

Враховуючи вжиті заходи з цього приводу, проаналізуємо основні дії Грузії щодо внутрішньо переміщених осіб, які можуть бути здійснені в Україні:

- Створення Міністерства у справах біженців та розселення Грузії (Департамент прав внутрішньо переміщених осіб; Департамент міграції, розселення та біженців), основним завданням якого є надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, а саме: тимчасове розміщення; участь у заходах з пошуку могил померлих, осіб, зниклих безвісти, та внаслідок масових порушень прав людини у разі смерті внутрішньо переміщених осіб відшкодуватимуться витрати, пов'язані з похованням;

- Розробка національних стратегій для внутрішньо переміщених осіб [58];

- Розробка плану реалізації Національної стратегії щодо внутрішньо переміщених осіб відповідно до Закону «Про примусове переселення з окупованих територій Грузії – внутрішньо переміщених осіб».

Але поряд з цим необхідно виявити слабкі місця в роботі уряду Грузії з внутрішньо переміщеними особами, щоб не допустити цього в Україні. Незважаючи на створення незалежного органу, розробка стратегічної програми для внутрішньо переміщених осіб не була належним чином скоординована між урядом Грузії та міжнародними та неурядовими організаціями, які беруть участь у цьому процесі. Лише 1 з 3 внутрішньо переміщених осіб, які були задоволені результатами тривалої евакуації, відзначили інтегрованість та соціальну пасивність внутрішньо переміщених осіб у своїй громаді, безініціативність та слабку залежність внутрішньо переміщених осіб від зовнішньої підтримки [52].

Далі розглянемо досвід Азербайджану у вирішенні проблем внутрішньо переміщених осіб.

Військові дії в Нагірному Карабасі призвели до внутрішнього переміщення в останні роки Радянського Союзу (1988-1990), але проголошення незалежності Азербайджану та Вірменії в 1991 році перетворило конфлікт на міждержавний. Внутрішньо переміщеними особами стали 22 млн осіб, а в 1993 р. у зв'язку з активізацією військових дій їх кількість зросла до 77 8,5 тис. [46].

Сьогодні загальна кількість внутрішньо переміщених осіб становить близько 60 мільйонів, з них 4 мільйони – вихідці з Нагірного Карабаху та 56 мільйонів – з інших окупованих територій. Це 7% населення країни, і майже 100% - це етнічні азербайджанці, які проживають у житлі, яке залишилося вірменським біженцям [49].

З метою вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб у 1999 році було прийнято Закон «Про статус біженців та внутрішньо переміщених осіб». Закон передбачає низку соціальних гарантій з наданням лікарських засобів, спеціальних соціальних закладів для осіб з обмеженими можливостями та людей похилого віку з чисельності вимушених переселенців, надається допомога у працевлаштуванні, а також у кожному випадку перепідготовки та підвищення кваліфікації виплачується середня заробітна плата за новою спеціальністю.

Соціальні гарантії для внутрішньо переміщених осіб детально викладені в Законі «Про соціальний захист ВПО» та його еквівалентах, прийнятих у 1999 році. Тоді ж було створено соціальний фонд захисту внутрішньо переміщених осіб, основним завданням якого є: створення необхідних умов для працевлаштування та підприємницької діяльності внутрішньо переміщених осіб шляхом призначення опікуна створення організацій та створення нових робочих місць. В ситуації коли немає можливості забезпечити внутрішньо переміщених осіб постійною роботою, вони також залучаються до тимчасових або сезонних робіт [13].

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реалізацію політики щодо внутрішньо переміщених осіб, є Національний комітет у справах біженців і внутрішньо переміщених осіб Азербайджанської Республіки [13].

Основною проблемою, яку виділяють міжнародні експерти в роботі з внутрішньо переміщеними особами в Азербайджані, є недостатня активність ВПО протягом перших 5 років військових дій, тобто ситуація для вирішення

проблеми ВПО могла бути набагато кращою, але керівництво країни відтермінувало реалізацію проекту, посилило заходи щодо її вирішення, враховуючи військовий план повернення окупованих територій.

У 2004 році прийнято Загальнодержавну програму поліпшення житлових умов і підвищення рівня зайнятості біженців і внутрішньо переміщених осіб, а також прийнято понад 200 законодавчих актів, спрямованих на забезпечення їх реалізації. Розробляються спеціальні програми працевлаштування та професійної підготовки вимушених переселенців, які надають переваги для працевлаштування в державному секторі [54]. Водночас програма передбачала розробку детального плану репатріації. З моменту реалізації програми держава збільшила вартість проживання вимушених переселенців у 10 разів. Введено в експлуатацію 139 шкіл, 6 музичних шкіл, 51 дитячий садок, 55 амбулаторій, 45 будинків культури, 2 спортивних комплекси, 648 км доріг, 815 км водопроводів, 333 км газопроводів.

Однак, незважаючи на значний прогрес у покращенні житлових умов, лише чверть ВПО переїхали в нове житло, а 32% все ще проживають у тимчасовому житлі, наданому в 1990-х роках. Власники – в середньому 15%, а за місцем проживання – 83% [13].

Таким чином, підсумовуючи, уряд досяг великих успіхів у покращенні становища внутрішньо переміщених осіб, але проблема переміщення внутрішньо переміщених осіб внаслідок окупації частини території стала пріоритетною для уряду, вирішення якої забезпечувалося економічним зростанням і нафтовими доходами. При цьому довгострокове вирішення цієї проблеми пов'язане не тільки з поверненням, а й з тим, що нині люди мають тимчасовий статус.

Ще одним прикладом, який сьогодні може використати Україна, є приклад Молдови. Так, у 1992 році придністровський конфлікт призвів до хвилі біженців та внутрішньо переміщених осіб, кількість яких оцінювалася у 80 тис.

осіб, причому 8% цих людей були етнічними молдаванами та 7% українцями. Загальна кількість молдаван, які звернулися до інших країн за статусом біженця, досягла 2 мільйонів, частина з яких іммігрувала до України. На правобережжі Молдови зареєстровано 51 289 внутрішньо переміщених осіб (з них 28 746 дітей), що є важливою частиною Кишинєва [44].

У звітах міжнародних організацій, які працюють у сфері вимушеного переміщення, внутрішньо переміщені особи в Молдові не згадувалися протягом 10 років (за даними Світового банку, у 2000 році їх було 8080 осіб, у 2002 році – 1000 осіб, зараз – жодного) [44].

У зв'язку з військовим конфліктом уряд прийняв ряд постанов щодо організації екстреної допомоги переселенцям. Головним кроком стало створення Республіканського комітету з координації матеріального забезпечення біженців та Положення про надання допомоги особам, вимушеним залишити місце постійного проживання на Лівобережній частині Трансністрії [44], діяльність якого була об'єднана в 3 основні напрямки. Передбачалася тимчасова реєстрація біженців у місцях тимчасового проживання, надання тимчасової матеріальної допомоги, виплата грошового забезпечення, допомоги по безробіттю в розмірі мінімальної заробітної плати, відшкодування майнової шкоди, а також п'ятирічний термін надання примусової допомоги переселенцям з постійним житлом. Досі місцева влада була змушена надавати тимчасове житло. Надавалася матеріальна допомога на оплату житла тим, хто проживав у готелях, санаторіях та знімав житло [55].

Відповідальність за працевлаштування вимушених переселенців покладалася на місцеві органи влади, Міністерство праці, соціального захисту та у справах сім'ї, до складу якого входив Департамент міграції. У 2004 році Уряд затвердив план забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб. План не передбачав безкоштовного житла, але була відкрита безвідсоткова кредитна лінія терміном на 25 років. До надання позики були залучені комерційні банки,

відсотки за позику сплачував Міністерство фінансів, а якщо люди брали участь у військових діях, держава сплачувала половину загальної суми позики.

У 2005 році був прийнятий Закон «Про основні положення спеціального правового статусу населених пунктів Лівобережної частини Придністров'я», який передбачав створення в Придністров'ї територіальних утворень зі спеціальним правовим статусом після демілітаризації та демократизації.

У 2011 році створено урядову комісію з питань реінтеграції країни її було створено для координації та забезпечення того, щоб усі установи Республіки Молдова реалізовували єдину політику в цій сфері, для розгляду пропозицій щодо створення умов для реінтеграції Придністровського регіону, здійснювати моніторинг ситуації та координувати дії для вирішення виявлених проблем.

Установою, відповідальною за реалізацію політики соціальної реінтеграції в країні, є Департамент соціальної реінтеграції при Офісі Прем'єр-міністра країни, який підпорядковується Віце-прем'єр-міністру. Він відповідає за проведення переговорів і розробку законодавчої бази [44].

Прикладом його використання в Україні може бути питання реінтеграції, яке може спиратися на досвід розробки програм повернення окупованих територій та громадян, які залишилися в економічному, інформаційному, політичному, соціальному та культурному просторі України.

Варто підкреслити, що регулювання внутрішніх трансфертів – це питання, над яким міжнародна спільнота постійно працює. З 1998 року Організація Об'єднаних Націй підтримує основні керівні принципи питання переміщення осіб усередині країни, виходячи з того факту, що, незважаючи на застосування чинних норм міжнародного гуманітарного права та прав людини до внутрішньо переміщених осіб, у деяких аспектах їх недостатньо для забезпечення належного захисту [54]. Хоча деякі принципи не є юридично обов'язковими документами, вони ґрунтуються на нормах міжнародного права і не лише передбачають захист від примусової евакуації, допомогу під час евакуації,

гарантії безпечного повернення, переселення та інтеграції, а й визначають гарантії, які повинні бути надані в усіх стадіях процесу або специфічні для кожної з них. Законодавчі положення цього документа захищають внутрішньо переміщених осіб від дискримінації, пов'язаної з їхнім становищем, і забезпечують права і свободи, визначені міжнародним і національним законодавством. Проте внутрішньо переміщені особи не звільняються від кримінальної відповідальності осіб, за злочини проти людяності та військові злочини [46].

Таким чином, ми можемо зазначити, що проблема внутрішньо переміщених осіб має бути розглянута урядом і чіткий план має бути реалізований. Важливою є координація зусиль держави та громадянського суспільства для вирішення найгостріших проблем, з якими стикаються громадяни [24]. Також важливо мати точні статистичні дані та кількість внутрішньо переміщених осіб та конкретну допомогу, якої вони потребують.

Дослідження та аналіз зарубіжного досвіду свідчать про різні підходи до політичного вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб. Державним інституціям необхідно вивчати та належним чином використовувати досвід інших країн для ефективного вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб з окупованих і анексованих територій на основі розробленого підходу до формування стратегічних пріоритетів та відповідної державної політики щодо ВПО, тобто концепції державної підтримки переселенців, концепції розвитку.

Таким чином, нами було визначено, що необхідно співпрацювати з цими міністерствами для координації їхніх дій, забезпечення надання практичної допомоги та розробки ефективних моделей національної політики щодо внутрішньо переміщених осіб. Що стосується правового забезпечення та законотворчої роботи, то для України Керівні принципи ООН використовуються в усіх міжнародно-правових документах і можуть стати

частиною національного законодавства. Використання міжнародних розробок є доцільним і необхідним для політичного вирішення проблем ВПО в Україні.

РОЗДІЛ 4.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

4.1. Вдосконалення державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб

Важливо зазначити, що по важливості першочергово необхідно вирішувати питання із житловим забезпеченням ВПО. У багатьох мирних населених пунктах у зв'язку із приростом та вимушеним переселенням великих мас людей була значно піднята орендна плата за житло, що в наслідку призвело до того, що деякі із них змушені були повертатися до попереднього місця проживання, яке не було безпечним.

Слід констатувати, що наразі досі існують такі проблеми як:

1. у багатьох місцях, де знайшли прихисток ВПО, умови проживання є неналежними;
2. обмежена кількість місць для поселення, не зважаючи на те, що відомими є випадки, коли особи поселялися у спортивних залах шкіл, де одночасно проживало понад 100 людей;
3. актуальна інформація щодо наявності житла, що перебуває у державній чи комунальній власності, а також об'єктів, які можуть використовуватися задля забезпечення житлових потреб ВПО є відсутньою [56].

Таким чином, необхідно у найкоротші терміни розробити дієву державну політику на місцях задля забезпечення першочергової потреби – житла. У цьому питанні необхідно аби, зокрема, органи місцевого самоврядування провели аналітику та зібрали актуальну інформацію, де можна розмістити ВПО. Насправді в умовах воєнного стану купівля чи будівництво нового житла для внутрішньо переміщених осіб є довготривалим та трудомістким процесом, а

тому одним із перспективних шляхів на шляху долаття актуальних проблем є реновація наявного житлового фонду у конкретному населеному пункті.

Наступний напрямок роботи стосується проінформованості населення. Таким чином постає необхідність створення гарячих ліній, Інтернет - видань, які би виключно займалися питаннями ВПО, а саме: надавали інформацію стосовно можливості працевлаштування, роз'яснення щодо прав та свобод, контактів фахівців чи волонтерів, які можуть допомогти із гуманітарним забезпеченням [56].

Наступна проблема стосується влаштування дітей до дитячих садків. Побутує тенденція відмови від прийняття дитини на підставі відсутності довідки з місця роботи батьків. Діти мають мати рівний доступ до освіти в Україні, а через вимушену міграцію, питання працевлаштування є доволі кропітким та тривалим процесом.

На практиці, також постає необхідність створення реєстру, який би регулював питання виданої та отриманої гуманітарної допомоги, адже це би забезпечило рівномірний розподіл допомоги між внутрішньо переміщеними особами.

Створення груп «самопоміги та підтримки». Повномасштабне вторгнення у більшій чи меншій мірі значно вплинуло на психологічне здоров'я кожного громадянина, а тому важливо створити центри груп психологічної підтримки за віком.

Таким чином, загальна мета наведених заходів це посилення спроможності внутрішньо переміщених осіб, переміщених фахівців, закладів і установ, а також інших ключових партнерів впливати на покращення системи захисту прав людини і доступу до правосуддя в Україні відповідно до стандартів Ради Європи.

4.2. Підвищення ефективності діяльності громадських організацій з допомоги внутрішньо переміщеним особам

Аналіз потреб незалежним дослідником та опитування експертів допомагають визначити, що потрібно ВПО. Ці висновки були представлені громадськості через низку інтерв'ю та опитувань. Цей процес призвів до визначення потреб переміщених українців, які визначаються такими: патріотизм, толерантність, правова культура, національна ідентичність та робота з новою владою України. В іншій заяві громадської організації під назвою Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка стверджується, що їхні дослідники встановили, що формування ціннісних орієнтацій включає «солідарність з Україною, патріотизм, соціальну справедливість і довіру до людей».

Аналіз документів та опитування людей підтверджують, що система державних соціальних установ і органів не змогла оперативно відреагувати на нову соціальну проблему. Незважаючи на це, дослідження показують, що люди очікували допомоги насамперед від держави — певної допомоги громадських організацій та волонтерів, частково підтриманих міжнародними партнерами.

Найпоширеніші види діяльності, зазначені в опитуванні, включають надання гуманітарної допомоги, покращення умов проживання переселенців, надання першої психологічної допомоги для травматичних консультацій та роботу з посттравматичним стресовим розладом. Додаткові відповіді на опитування включають забезпечення сімей з дітьми особливих потреб, таких як догляд за дітьми та освіта [57]. Крім того, серед додаткових відповідей на опитування була робота з сім'ями з дітьми, особами з особливими потребами та державними та громадськими організаціями.

На сьогоднішній день існують кабінети налаштовані з ресурсами для надання консультацій людям, які потребують в цьому. Вони включають в себе комп'ютер з доступом до Інтернету, ноутбук і принтер. Також є сканер, ксерокс і телефон. Серед послуг інформаційно-консультаційного центру – психолог, соціальний працівник та юрист [25].

Серед додаткових послуг – сканування та друк документів для відновлення втрачених сертифікатів та пільг. Додаткові послуги включають запис інформації на зовнішні носії для відправки в органи для відновлення документів, отримання пільг та інших цілей. Крім того, це розташування дозволяє сім'ям спілкуватися по телефону, електронною поштою та в соціальних мережах. Також, сім'ї можуть переглядати розклади громадського транспорту — автобусів, поїздів або літаків — які знаходяться поблизу. За потреби люди також можуть роздрукувати квитки або звернутися до відповідних органів.

На сайтах представлені стандартні інформаційні послуги, наприклад, подача документів на поновлення чи оформлення матеріальної допомоги. Однак багато людей не відчують себе достатньо впевнено, щоб скористатися цими послугами через брак сучасних методів соціального втручання. Державні соціальні служби України також страждають від цієї проблеми. Крім того, державні соціальні працівники не мають необхідних навичок для ефективного реагування в надзвичайних ситуаціях та наявних прогалин у кваліфікації.

Дослідження потреби переселенців у підтримці показало, що волонтерським організаціям бракує комплексного плану та кваліфікованих спеціалістів. Додаткові міжнародні організації допомоги мають вирішальне значення для вирішення матеріальних потреб, але недостатні, щоб замінити розвиток національної відповіді на кризу, викликану військово-політичним конфліктом [31].

Сучасна практика соціальної роботи стикається з кількома проблемами.

Серед них – необхідність розробки комплексної системи інтеграції внутрішньо переміщених осіб у суспільство. Вище зазначені суб'єкти мають споживчу, особливу цінність і обмежене «бачення майбутнього», згідно з дослідженнями [31]. Створення системи професійної соціальної підтримки переміщених осіб має бути зосереджене на заохоченні саморозширення та незалежності від сторонньої допомоги. Замість того, щоб зосереджуватися на задоволенні відповідних потреб, адаптація нових біженців має стимулювати активну участь у їхніх нових громадах. Ці теми будуть включені в процес соціальної підтримки через професійних соціальних працівників. Ця нова система задовольнить незадоволену потребу в сучасній демократичній реакції на переміщених осіб [31].

Щоб належним чином підготувати соціальних працівників, необхідна значна кількість навчальних програм. Ці програми також вимагають від студентів вивчення стратегій розвитку громади, формування соціального капіталу та того, як активізувати волонтерів у громаді. Крім того, студенти мають дізнатися про професійні проекти та тактики розвитку громад, формування команд волонтерів та створення самодостатніх громад. Це свідчить про те, що поточна програма соціальної роботи в Україні потребує більше часу для розробки, перш ніж вона зможе стати професійною професією.

Існує величезна кількість доказів, які підтверджують ідею про те, що люди у переміщених країнах потребують соціальної підтримки. Це включає теоретичні та методологічні причини, а також основні міжнародні звіти. Перший пояснює, чому переміщені особи потребують підтримки, а другий пояснює, чому це необхідний крок для них. У цих звітах зазначається, що люди стають залежними від зовнішньої допомоги через руйнування їхньої соціальної структури. У ньому також сказано, що це призводить до позбавлення в таких ключових сферах, як трудові та громадські зв'язки. Крім того, існує підвищений ризик насильства та навіть психологічна пастка, відома як «залежність»,

створена переміщенням. Тому методи соціальної підтримки повинні допомогти переселенцям подолати залежність від допомоги. Це можна зробити за допомогою професійного навчання, відновлення зв'язків із сім'єю та членами громади та методів самоуправління, таких як розширення прав і можливостей. Практичні методи включають кризове втручання, роботу з громадськістю та використання системно-екологічної моделі соціальної роботи, яка передбачає довгострокові інтервенції [31].

Для належного впровадження мобільних програм потрібні зміни в соціальних службах України. Це пояснюється тим, що поточна практика не дозволяє країні належним чином поводитися з внутрішньо переміщеними особами, які залишили свої домівки. Це було доведено появою в країні внутрішньо переміщених осіб — і явними викликами деяким усталеним практикам. Це пояснюється тим, що багато бюрократичних процесів і процедур перешкоджають адаптації до нових груп клієнтів. Крім того, це свідчить про те, що недостатньо професійних соціальних працівників володіють необхідними навичками. Отже, це виявляє потребу в більшій освіті щодо того, як правильно впроваджувати мобільні втручання. Це необхідно враховувати при розробці програм для переселенців в Україні.

Потрібен подальший аналіз, щоб краще зрозуміти поточні короткострокові програми допомоги переміщеним особам та ефективність цих програм. Крім того, слід дослідити можливості реалізації довгострокових програм.

ВИСНОВКИ

В результаті виконання даної роботи нами було:

1. Проаналізовано поняття та сутність внутрішньо переміщених осіб. ВПО - це людина, яка була переміщена, виселена або переселена з місця проживання за дорученням влади через військові дії, стихійні лиха або інші подібні обставини. Такі особи можуть також самі прийняти рішення про переміщення через небезпеку. На відміну від біженців, які мають статус визнаний міжнародним правом, внутрішньо переміщені особи не мають такого ж захисту. Ці люди потребують законодавчого визначення свого статусу, щоб забезпечити регулювання процедур отримання допомоги та соціальних гарантій.

2. Досліджено міжнародні та національні правові засади захисту прав внутрішньо переміщених осіб. В Україні є нормативно-правове регулювання, яке стосується забезпечення та захисту прав внутрішньо переміщених осіб, яке розширюється та трансформується відповідно до сучасних реалій, адже вперше наша держава стикнулася з процесом масової внутрішньої міграції ще в 2014 році у зв'язку із анексією АРК та окупацією Луганської та Донецької областей. Проте важливо запровадити ефективний практичний механізм забезпечення прав та свобод ВПО, який би забезпечив належну процедуру реєстрації та надання статусу ВПО, надання гуманітарної та благодійної допомоги, створення державної цільової програми.

3. Проаналізовано причини та масштаби внутрішнього переселення в Україні. В 2023 році з 1 млн 691 тис. внутрішньо переміщених осіб майже половина припадає на дві області: Донецьку (24%) і Харківську (22%). Донецька область є основним регіоном походження внутрішньо переміщених осіб, які внаслідок переміщення розпорочені в кількох інших регіонах. Але основним регіоном переміщення є Дніпропетровська область. Вона приймає 14% від очікуваної загальної кількості ВПО з різних регіонів, особливо із

сусідніх областей. У Києві та Київській області також є значна кількість внутрішньо переміщених осіб, що відповідає тенденціям, які спостерігалися в попередньому році.

4. Визначено проблеми та потреби внутрішньо переміщених осіб. Основними проблемами всіх внутрішньо переміщених осіб та сімей з дітьми є реєстрація, харчування, житло, соціальні виплати, освіта дітей, особливо в дитячих садках, охорона здоров'я, працевлаштування працездатних членів сім'ї та забезпечення належного рівня життя сім'ї. на виховання, догляд та розвиток дітей, членів сім'ї. Проблема чіткого визначення понять адаптації та інтеграції ВПО є актуальною для України та інших країн світу, національних та наднаціональних органів, а також науковців. Адаптація та інтеграція ВПО є складними процесами, що включають декілька сфер, що можуть досліджуватися різними науками.

5. Проаналізовано державну політику щодо внутрішньо переміщених осіб. Державна політика України щодо внутрішньо переміщених осіб включає низку заходів для забезпечення їхніх прав та потреб. Держава фокусується на 5 стратегічних цілях:

1. Реагування держави на виклики внутрішнього переміщення.
2. Безпечна евакуація громадян із небезпечних районів і задоволення їхніх гуманітарних потреб.
3. Адаптація ВПО на новому місці проживання.
4. Інтеграція та розвиток ВПО у приймаючих територіальних громадах.
5. Підтримка безпечного повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції.

6. Проаналізовано вплив внутрішнього переселення на політичну ситуацію в Україні. Якщо говорити про чинники впливу на політичний простір України, то проблемою, яку не можуть нині подолати є зміна місця розташування значної частини електорату, багато з яких переїхали у безпечніші

регіони України чи навіть опинилися за межами країни. Це ставить перед владою завдання розробити механізм залучення громадян цієї категорії до політичного процесу, особливо з використанням методів дистанційного голосування.

7. Досліджено використання проблеми внутрішньо переміщених осіб у політичних цілях. Використання проблеми внутрішньо переміщених осіб у політичних цілях є суспільно небезпечним явищем, яке порушує права людини та може спричинити глибокі конфлікти. Політичні лідери іноді можуть намагатися використовувати внутрішньо переміщених осіб як інструмент для досягнення своїх політичних цілей, в тому числі для маніпулювання громадською думкою, створення соціальної напруги або підвищення своєї популярності серед виборців. В більшості програмних документах політичних партій України акцент робиться на внутрішньо переміщених осіб, із проблемою яких Україна зіштовхнулася після початку війни на території України, також актуальними є проблеми реінтеграції.

8. Визначено політичні шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. Політичні шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб можуть включати урядові програми та ініціативи, спрямовані на забезпечення їхнього повернення на колишні місця проживання, створення умов для їхньої інтеграції у нове соціальне середовище, а також забезпечення їхнього правового захисту та доступу до освіти, медичних послуг та інших необхідних ресурсів.

9. Наведено шляхи вдосконалення державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб. Що стосується перспектив удосконалення механізму захисту та забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб вважаю за необхідне окреслити такі напрямки роботи як: інформаційний (гарячі лінії допомоги та консультування, Інтернет – ресурси про права на корисні посилання з гуманітарною допомогою чи можливостями працевлаштування); створення

реєстру який би регулював питання виданої та отриманої гуманітарної допомоги, адже це би забезпечило рівномірний розподіл допомоги між внутрішньо переміщеними особами; психологічні групи підтримки та самопомоги; рівний доступ до освіти та медицини; реновація житлового фонду та забезпечення належними та безпечними умовами проживання.

10. Проаналізовано підвищення ефективності діяльності громадських організацій з допомоги внутрішньо переміщеним особам. Дослідження потреби переселенців у підтримці показало, що волонтерським організаціям бракує комплексного плану та кваліфікованих спеціалістів. Сучасна практика соціальної роботи стикається з кількома проблемами. Серед них – необхідність розробки комплексної системи інтеграції внутрішньо переміщених осіб у суспільство. Вище зазначені суб'єкти мають споживчу, особливу цінність і обмежене «бачення майбутнього», згідно з дослідженнями

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз судової практики у сфері пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб. ГО «Громадський холдинг “ГРУПА ВПЛИВУ»»: веб-сайт. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/6906>. (дата звернення: 20.05.2024)
2. Балуюва О. В., Никифорова Н. О. Внутрішньо переміщені особи як ресурс інноваційного розвитку в контексті теорії людського капіталу. *Менеджер*. 2018. № 3. С. 5–15: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2018_3_3. (дата звернення: 09.06.2024)
3. Білошицький С. Сучасна міжнародна міграція як політична проблема та об’єкт політичної науки. *Наукові записи*. № 4 (78). С. 17.
4. Бочек О. І. Внутрішньо переміщені особи : особливості визначення в законодавстві України. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 68–73: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2016_1_11. (дата звернення: 09.06.2024)
5. Бубняк С. М. Внутрішньо переміщені особи в контексті сучасних міграційних процесів в Україні. *Грані*. 2019. Т. 22, № 11. С. 56–68: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2019_22_11_8. (дата звернення: 09.06.2024)
6. Гоць А. А. Внутрішньо переміщені особи в Україні як об’єкт соціологічного аналізу. *Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 77. С. 155–160: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/starttp_2018_77_18. (дата звернення: 09.06.2024)
7. Дерев’яно С. Внутрішньо переміщені особи : проблеми політичної соціалізації в Галичині. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 1. С. 199–216: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2017_1_15. (дата звернення: 09.06.2024)

8. Деякі питання виплати допомоги внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 09.06.2024)

9. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016%D0%BF#Text>. (дата звернення: 09.06.2024)

10. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 березня 2022 року № 214 (зі змінами). URL: https://ips.ligazakon.net/document/kp220214?ed=2022_09_16. (дата звернення: 09.06.2024)

11. Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 р. № 709. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-pidtrymky-vnutrishnoperemishchenykh-t110723>. (дата звернення: 09.06.2024)

12. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН та Комісією з прав людини 1998 р.: URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>. (дата звернення: 20.05.2024)

13. Козинець І. Г., Шестак Л. В. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Молодий вчений*. № 12 (15). 2014. С. 258–262.

14. Конституція України: від 1996, № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.05.2024)

15. Крахмальова К. О. Стан досліджень статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. Часопис Київського університету права. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. 2015. С. 142–145.

16. Питання захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту – на контролі Омбудсмена і громадськості: веб-сайт. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/all-activity/6515-znpitannya-zaxistu-prav-ditej-vumovax-zbrojnogo-konfliktu-na-kontroli/>. (дата звернення: 20.05.2024)

17. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 331 «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні»: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 20.05.2024)

18. Положення про Уповноваженого з питань внутрішньо переміщених осіб, затверджене постановою КМУ від 28.06.2022 № 740: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2022-%D0%BF#top:~:text=%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%0A%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B7%20%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%8C%20%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1>. (дата звернення: 20.05.2024)

19. Державна служба статистики URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.06.2024)

20. Директорат у справах внутрішньо переміщених осіб та тимчасово окупованих територій. URL: <https://minre.gov.ua/diyalnist/osnovni-zavdannya->

czili-ta-napryamky-diyalnosti-strukturnyh-pidrozdiliv/dyrektorat-u-spravah-vnutrishno-peremishhenyh-osib-ta-tymchasovo-okupovanyh-terytorij/ (дата звернення: 18.06.2024)

21. Місцеві громади та внутрішня міграція населення: виклики під час воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання URL: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya/> (дата звернення: 18.06.2024)

22. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2018 року у справі № 805/402/18: URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76945461>. (дата звернення: 20.05.2024)

23. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Напрями та механізми участі інститутів громадянського суспільства у створенні захищеного простору внутрішньо переміщених осіб в Україні. Український соціум. 2018. № 4. С. 53-69

24. Положення про Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства : затверджено Указом Президента України від 04.11.2016 р. № 487/2016. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2016](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2016) (дата звернення: 20.05.2024)

25. Порядок створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних (ЄІБД) про внутрішньо переміщених осіб : затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 646. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2016- %D0%BF](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-%D0%BF) (дата звернення: 20.05.2024)

26. Права українців за кордоном під час війни. Громадський Простір. Усе для третього сектору в одному порталі: веб-сайт. URL: <https://www.prostir.ua/?library=prava-ukrajintsiv-za-kordonom-pid-chas-vijny> (дата звернення: 20.05.2024)

27. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#n171> (дата звернення: 20.05.2024)

28. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19>. (дата звернення: 20.05.2024)

29. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV : станом на 23 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 20.05.2024)

30. Про реалізацію спільного з Всесвітньою продовольчою програмою ООН проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2024)

31. Про реалізацію спільного з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/445-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2024)

32. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 20.05.2024)

33. Протокол першого засідання Громадської ради при Міністерстві з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, 2018, 27 серпня. URL: <https://mtot.gov.ua/files/uploads/Protokol.pdf> (дата звернення: 20.05.2024)

34. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР URL:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 20.05.2024)

35. Проценко Т.О. Державні органи влади та органи місцевого самоврядування як суб'єкти забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні. Наука і правоохорона. 2016. № 3. С. 33–42.

36. Рішення Верховного Суду у справі № 242/1186/18 від 27.10.2022: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106964504> (дата звернення: 20.05.2024).

37. Рішення ЄСПЛ «Селигененко та інші проти України» (Selygenenko and Others v. Ukraine) -24919/16 і 28658/16 Рішення від 21 жовтня 2021: URL: <https://rm.coe.int/legal-summary-selygenenko-and-others-v-ukraine-ukr/1680a595f2>. (дата звернення: 20.05.2024)

38. Ресурсний центр допомоги переселенцям звітує про роботу за півріччя: веб-сайт. URL: <https://krymsos.com/settlers/news/resursnii-tsentr-dopomogi-pereselentsyam-zvituje-pro-robotu-zapivrichchya/> (дата звернення: 20.05.2024)

39. Уряд схвалив Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року: веб-сайт. URL: <https://minre.gov.ua/2023/04/07/uryad-shvalyv-strategiyu-derzhavnoyi-polityky-shhodo-vnutrishnogo-peremishhennya-na-period-do-2025-roku/> (дата звернення: 18.06.2024)

40. Управління соціального захисту населення Черкаського району інформує про створення Ради з питань внутрішньо переміщених осіб та кандидатів у члени Ради: веб-сайт. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (дата звернення: 18.06.2024)

41. Тітар І.О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*. 2016. № 4(59). С. 10-12.

42. Христова Г. Національна судова практика з питань внутрішнього переміщення: застосування стандартів Ради Європи. Харків : Право, 2020. 301 с.
43. Чепік-Трегубенко О. С. Удосконалення взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 2 (76). С. 120-126
44. Aeger A., Strang A. Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*. 2018. Vol. 21, № 2. P. 166–191.
45. Aleinikoff TA, Zamore L *The Arc of Protection: Toward a New International Refugee Regime*. Stanford, CA: Stanford University Press. 2019.
46. Beaton E *Against the Alienage Condition for Refugee Status*. *Law and Philosophy*. 2020. 39 (2): 147–176.
47. Beitz C *The Idea of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press. 2009.
48. Betts A *Survival Migration: Failed Governance and the Crisis of Displacement*. Ithaca, NY: Cornell University Press. 2013.
49. Bradley M *Durable Solutions and the Right of Return for IDPs: Evolving Interpretations*. *International Journal of Refugee Law*. 2018. 30 (2). P. 218–242.
50. Cherem M *Refugee Rights: Against Expanding the Definition of a 'Refugee' and Protection Elsewhere*. *Journal of Political Philosophy*. 2016. 24 (2). P. 183–205.
51. Cohen R, Deng FM. *Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement*. Washington, DC: Brookings. 1998.
52. Cohen R, Deng FM. *Exodus within Borders: The Uprooted Who Never Left Home*. *Foreign Affairs*. 1998. 77 (4). P. 12–17.
53. Cohen R, Deng FM. *Sovereignty as Responsibility*. In: Bellamy AJ, Dunne T (eds) *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*. Oxford: Oxford University Press. 2016. P.74–93.

54. Deng FM. Guiding Principles on Internal Displacement. *The International Migration Review*. 1999. 33 (2). P. 484–493.
55. Draper J Responsibility and Climate-Induced Displacement. *Global Justice: Theory, Practice, Rhetoric*. 2019. 11 (2). P. 59–80.
56. Gibney M. *The Ethics and Politics of Asylum: Liberal Democracy and the Response to Refugees*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004.
57. Hathaway J. Forced Migration Studies: Could We Agree Just to ‘Date’? *Journal of Refugee Studies*. 2007. 20 (3). P. 349–369.
58. Hathaway J, Foster M *The Law of Refugee Status*. Cambridge: Cambridge University Press. 2014.
59. Ryan D. et al. Theoretical Perspectives on Post-Migration Adaptation and Psychological Well-Being among Refugees: Towards a Resource-Based Model. *Journal of Refugee Studies*. 2008. Vol. 21. № 1. P. 1–18
60. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055> (дата звернення: 20.05.2024)